

POSŁOWIE KORONNI NA SEJMIE UNII LUBELSKIEJ (UNIE POLSKO-LITEWSKIE W DYSKUSJI SEJMOWEJ)

Marek Ferenc

Uniwersytet Jagielloński

ABSTRACT

CROWN DEPUTIES AT THE SEYM OF THE UNION OF LUBLIN (POLISH-LITHUANIAN UNIONS IN THE PARLIAMENTARY DEBATE)

In the article the author tries to describe and characterize the group of Crown deputies to the Lublin Sejm of 1569; initially the group consisted of 95 and then of 113 deputies – after incorporating 18 representatives of the provinces taken away from Lithuania and incorporated into Poland in the course of the Sejm session. Following an analysis of the numerous and heated debates devoted to the new shape of the Polish-Lithuanian union, the author comes to the conclusion that the Crown deputies emphasized the continuity of the union, by recalling those legal acts and agreements which supported their strivings to conclude a unitary union. Ultimately, confronted by the course of events and the uncompromising attitude of the Lithuanians, the deputies displayed a certain degree of flexibility and the union of Lublin became closer to a federation of states.

Key words: Lublin Sejm of 1569, Polish-Lithuanian Union, Crown deputies, parliamentary debate

Słowa kluczowe: sejm lubelski 1569 roku, unia polsko-litewska, posłowie koronni, dyskusja sejmowa

Unia lubelska 1569 roku była swego rodzaju ukoronowaniem dążeń unijnych. Zamknęła wieloletnie starania o zespolenie Polski i Litwy, choć nie zakończyła dyskusji nad kształtem związku obu państw¹. Niewątpliwie obok króla Zygmunta Augusta i koronnego senatu² najważniejszą siłą polityczną, której należy przypisać zasługę doprowadzenia do unii w Lublinie, była polska izba poselska, zdominowana w owym czasie przez ideologię tak zwanego ruchu egzekucyjnego. Jednym z jego najważ-

¹ Problematykę relacji polsko-litewskich po 1569 r. i realizacji postanowień unijnych obszernie omówił H. Lulewicz, *Gniewów o unię ciąg dalszy. Stosunki polsko-litewskie w latach 1569–1588*, Warszawa 2002.

² Rola Zygmunta Augusta w doprowadzeniu do unii 1569 r., choć wielokrotnie poruszana w historiografii, czeka jeszcze na szczegółowe opracowanie. Dokładnego zbadania wymaga również senat koronny z czasów ostatniego Jagiellona. Niewiele wiemy też o posłach litewskich na sejm lubelski.

niejszych postulatów była unifikacja Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego. Warto więc przyrzeć się bliżej posłom koronnym na sejm 1569 roku, współautorom unii lubelskiej, kontynuatorom działań podjętych w czasach Jagiełły³. Niestety, nie dysponujemy pełnymi i szczegółowymi danymi na ich temat, dlatego można się pokusić jedynie o zarysowanie bardzo niedokładnego i niedoskonałego zbiorowego obrazu ówczesnej izby poselskiej.

Sejm w Lublinie obradował od 10 stycznia do 12 sierpnia 1569 roku. Pierwotnie został zwołany na 23 grudnia (uniwersałem królewskim wystawionym w Warszawie 1 XI), ale rozpoczął się z opóźnieniem, jak napisał anonimowy autor diariusza obrad: „dla niezjechania stanów tak Korony Polskiej, jako księstw innych”⁴. Nie znamy terminów większości sejmików, ale wiemy, że województwa poznańskie i kaliskie sejmikowały w Środzie 29 listopada 1568 roku (generał wielkopolski w Kole 13 XII 1568), a województwo krakowskie w Proszowicach 11 grudnia (lub 10–11 XII)⁵. Marszałkiem izby poselskiej był poseł województwa kaliskiego, referendarz koronny Stanisław Sędziwój Czarnkowski, zastępowany w dniach 19 lutego, 5 maja i 11 sierpnia przez kolegę z tego samego województwa Dobrogosta Potworowskiego, sędziego ziemskiego kaliskiego⁶.

W obradach lubelskich początkowo uczestniczyło 95 posłów koronnych, a następnie 113, wliczając 18 reprezentantów odebranych Litwie i inkorporowanych do Polski w trakcie sejmu: Podlasia, Wołynia, Kijowszczyzny i Braclawszczyzny⁷. Delegaci szlacheccy stawili się niemal w komplecie, gdyż brakowało tylko jednego przedstawiciela ziemi sanockiej (województwo ruskie), zwyczajowo reprezentowanej przez dwie osoby. Wysoka frekwencja może świadczyć o poczuciu znaczenia sejmu i chęci uczestnictwa w wydarzeniu mającym doprowadzić do ostatecznego zjednoczenia jagiellońskiej monarchii. Należy zwrócić uwagę, że w dyskusji sejmowej brali także udział ludzie niebędący posłami ani senatorami i niemający formalnego mandatu do zabierania głosu. Można ich nazwać ekspertami lub doradcami izby poselskiej. Najbardziej znany był popularny wśród szlachty pisarz Mikołaj Rej⁸. Nie wiemy, w jakim charakterze występował na sejmie 1569 roku podkomorzy sandomierski Bartłomiej Żeleński (Zieleński), którego podpis widnieje na akcie wcielenia Podlasia do Korony⁹. Może był on posłem poza limitem z województwa sandomierskiego.

³ Częściowo tą kwestią, zestawiając skład izby poselskiej w latach 1548–1572, zajmowali się: L. Kolankowski, *Posłowie sejmów koronnych Zygmunta Augusta*, „Reformacja w Polsce” 1928, t. 5, s. 121–138; I. Kaniewska, *Małopolska reprezentacja sejmowa za czasów Zygmunta Augusta 1548–1572*, Kraków 1974, passim; *Posłowie ziemscy koronni 1493–1600*, oprac. W. Uruszczak, I. Kaniewska, M. Ferenc, J. Byliński, red. I. Kaniewska, Warszawa 2013, s. 175–191.

⁴ *Dnevnik lublinskago sejma 1569 goda*, izd. M.O. Kojałovič, St. Petersburg 1869, s. 1.

⁵ *Posłowie ziemscy koronni...*, s. 175, 182.

⁶ *Ibidem*, s. 175–177.

⁷ Zestawienie posłów: *ibidem*, s. 175–191. Dane zostały zaczerpnięte ze spisu wypłat strawnego, więc zapewne wymienieni posłowie rzeczywiście byli obecni na sejmie.

⁸ S. Bodniak, *Mikołaj Rej na sejmach*, „Pamiętnik Literacki” 1928, R. 25, s. 79–80; M. Ferenc, *Działalność sejmowa Mikołaja Reja [w:] Mikołaj Rej z Nagłowic w pięćsetletnią rocznicę urodzin*, red. W. Kowalski, Kielce 2005, s. 231–233. Sprawa aktywnego uczestnictwa w różnych sejmach osób spoza senatu i izby nie spotkała się dotychczas z zainteresowaniem badaczy i wymaga odrębnych studiów.

⁹ *Volumina Legum*, t. 2, wyd. J. Ohryzko, St. Petersburg 1859, s. 80.

Posiadamy jedynie fragmentaryczne informacje o wieku posłów. Przy obecnym stanie badań da się określić daty urodzin i śmierci (choćby przybliżone) tylko w przypadku 21 spośród nich (ok. 19%). W tej grupie najwięcej, bo 10, było 40-latków, między 40. a 49. rokiem życia. Posłów mających 30–39 lat odnotowano 6, 20–29 lat – 3, a 50–52 lata – 2. Te skąpe dane nie dają podstaw do żadnych analiz. Co najwyżej można bardzo ostrożnie domniemywać, że izba poselska w Lublinie skupiała w większości ludzi dojrzałych. Nieco więcej wiemy o datach śmierci posłów. W tym zakresie dysponujemy mniej lub bardziej dokładnymi informacjami w przypadku 98 osób. Trudno jednak na tej podstawie wysnuwać jakieś konkretne wnioski. Warto tylko zaznaczyć, że najprawdopodobniej najdłużej żyjący, znany nam poseł sejmu 1569 roku, sędzia ziemski zatorsko-oświęcimski Piotr Strzała z Sosnowic (reprezentant woj. krakowskiego) zmarł po 22 czerwca 1605 roku¹⁰, a dwóch posłów: nurski – Leonard Kobylski (zm. przed 29 III 1569) i lwowski – Adam Siemuszowski (zm. 6 II 1569), nie doczekało końca obrad, umierając w ich trakcie¹¹.

Trudno powiedzieć, czy wszyscy posłowie posiadali odpowiednią wiedzę potrzebną do aktywnego uczestniczenia w życiu parlamentarnym. Wykształcenie uniwersyteckie, a raczej potwierdzenie wpisu na uczelnie wyższą, udało się ustalić w przypadku 24 osób (ok. 21%), z czego 7 studiowało na Akademii Krakowskiej, a 17 za granicą (przede wszystkim na uniwersytetach niemieckich i włoskich)¹². Przynajmniej 2 legitymowało się wykształceniem, które dzisiaj nazwalibyśmy średnim. Posłujący z poznańskiego Rafał Leszczyński uczęszczał do protestanckiego gimnazjum w Goldbergu (Złotoryi), a deputowany z lubelskiego Mikołaj Firlej z Dąbrowicy – do gimnazjum w Elblągu¹³. Niektórzy doświadczenie publiczne zdobywali na dworach, w tym królewskim, jak poseł łeczycki Walenty Ponętowski czy płocki – Grzegorz Zieliński¹⁴. Wielu odbyło kształcące podróże. Wspomniany Ponętowski pielgrzymował nawet do Jerozolimy¹⁵.

W dobie reformacji interesującą kwestią jest wyznanie posłów, choć trzeba pamiętać, że w okresie panującego wówczas w Polsce i całej Europie fermentu religijnego światopogląd poszczególnych ludzi nie był zbyt stały i ulegał zmianom. Wśród 113 reprezentantów Korony w 1569 roku było: 31 protestantów (15 kalwinistów, 4 braci czeskich, 4 braci polskich, 2 luteranów i 6 ewangelików o nieustalonej przynależności kościelnej); 27 katolików oraz 5 prawosławnych (wszyscy z byłych terenów Wielkiego Księstwa Litewskiego przyłączonych do Polski). Wyznanie pozostałych 50 pozostaje nieznanie¹⁶. Mimo niekompletności danych, można zaryzykować twierdzenie, że udział innowierców w uchwaleniu unii lubelskiej był znaczny, jeśli nawet nie dominujący. Także w senacie, mimo licznej reprezentacji katolickich biskupów, dysydenci stanowili znaczną grupę.

¹⁰ I. Kaniewska, *Strzała Piotr*, PSB, t. 44, Kraków 2007, s. 555–558.

¹¹ *Posłowie ziemscy koronni...*, s. 111, 182, 185.

¹² *Ibidem*, s. 175–191.

¹³ M. Sipayło, *Leszczyński Rafał*, PSB, t. 17, Wrocław 1972, s. 132–135; K. Lepszy, *Firlej Mikołaj*, PSB, t. 7, Kraków 1948–1958, s. 10–12.

¹⁴ M. Ferenc, *Dwór Zygmunta Augusta. Organizacja i ludzie*, Kraków 1998, s. 52, 196.

¹⁵ B. Paprocki, *Herby rycerstwa polskiego*, wyd. K. Turowicz, Kraków 1858, s. 289.

¹⁶ *Posłowie ziemscy koronni...*, s. 175–191.

Przedstawiciele polskiej szlachty w Lublinie cieszyli się mocną pozycją i autorytetem w lokalnych społecznościach i nie tylko. Świadczą o tym pełnione przez nich wysokie urzędy i godności (nieraz po kilka). Jak przystało na działaczy sejmowych okresu egzekucji, niektórzy woleli zajmować miejsce w izbie poselskiej, będącej wówczas u szczytu swojego znaczenia w państwie, niż zasiadać w senacie. W 1569 roku czterech posłów piastowało godności kasztelańskie. Stanisław Wysocki, kasztelan biechowski, i Wojciech Sędziwój Czarnkowski, kasztelan santocki – reprezentowali województwo poznańskie; Stanisław Sierakowski, kasztelan rypiński – ziemię dobrzyńską; Mikołaj Łysakowski, kasztelan lubaczowski – województwo bełskie. Dodatkowo już podczas sejmku nominacje senatorskie otrzymali: Mikołaj Firlej na kasztelana wiślickiego (przed 15 II 1569) i Adam Kosiński na kasztelana podlaskiego (2 V 1569). Firlej, posłujący z lubelskiego, nadal zresztą pozostał w izbie niższej, aktywnie uczestnicząc w jej obradach. Podlasianin Adam Kosiński, wybrany na posła, jeszcze gdy jego województwo należało do Litwy, po awansie na kasztelana większego (krzesłowego) przeniósł się do senatu¹⁷.

Kosiński przed nominacją kasztelańską, jako marszałek dworski (hospodarski), należał do grona urzędników nadwornych Wielkiego Księstwa Litewskiego¹⁸. Urzędnikami nadwornymi lub też centralnymi Królestwa Polskiego byli z kolei: marszałek sejmowy Stanisław Sędziwój Czarnkowski – referendarz świecki; poseł sandomierski Andrzej Zborowski – miecznik koronny i krakowski; poseł halicki Maciej Górecki – pisarz polny (którego można zaliczyć również do wyższych funkcjonariuszy wojskowych)¹⁹.

W izbie poselskiej znalazło się także siedmiu starostów grodowych²⁰. Jeden z nich, posłujący z województwa bełskiego Jan Pilecki, sprawował urząd starosty horodelskiego, a więc był zwierzchnikiem grodu, w którym zawarto unię 1413 roku. Mimo aktywności i zabierania głosu w czasie debat lubelskich nie ma śladu, aby odwoływał się do tradycji Horodła²¹.

¹⁷ Ibidem, s. 175, 176, 189, 190. Zapewne pod koniec obrad sejmku lub wkrótce po jego zakończeniu nominację na kasztelana międzyrzeckiego otrzymał Jan Konarski, poseł poznański i dotychczasowy podkomorzy poznański.

¹⁸ *Urzędnicy centralni i dostojnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII w. Spisy*, oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, Kórnik 1994, s. 93–94.

¹⁹ *Urzędnicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII w. Spisy*, oprac. K. Chłapowski, S. Ciara, Ł. Kądziela, T. Nowakowski, E. Opaliński, G. Rutkowska, T. Zielińska, Kórnik 1992, s. 90, 95, 141.

²⁰ Stanisław Dembiński, poseł krakowski, starosta checiński (*Urzędnicy województwa sandomierskiego XVI–XVIII w. Spisy*, oprac. K. Chłapowski, A. Falniowska-Gradowska, Kórnik 1993, s. 31); Rafał Leszczyński, poseł poznański, starosta radziejowski (*Urzędnicy kujawscy i dobrzyńscy XVI–XVIII w. Spisy*, oprac. K. Mikulski, W. Stanek, przy współudziale Z. Górskiego, R. Kabacińskiego, Kórnik 1990, s. 159); Leonard Kobylski, poseł i starosta nurski (także wojski nurski) (*Lustracja dóbr królewskich województwa mazowieckiego 1565*, wyd. P. Gieysztorowa, cz. 3, Warszawa 1968, s. 22); Jan (Janusz) Kościelecki, poseł poznański, starosta bydgoski (*Urzędnicy kujawscy i dobrzyńscy...*, s. 78); Florian Noskowski (Trąbski), poseł płocki, starosta ciechanowski (PSB, t. 23, s. 222); Andrzej Noskowski (Trąbski), poseł zakroczymski, starosta różański (*Volumina Legum*, t. 2, s. 88); Jan Pilecki, poseł bełski, starosta horodelski (*Urzędnicy województwa bełskiego i ziemi chełmskiej XIV–XVIII w. Spisy*, oprac. H. Gmiterek, R. Szczygieł, Kórnik 1992, s. 121).

²¹ *Dnevník...*, s. 630, 722.

Zdecydowanie najwięcej posłów, bo aż 56 (tj. 50% całej reprezentacji poselskiej Korony w 1569 r.) wywodziło się spośród urzędników ziemskich²². Najlicniejszą grupę wśród nich stanowiło 15 sędziów ziemskich (w tym trzech reprezentanci Wołynia, sędziowie: łucki Hawryło Bokiej, włodzimierski Bohdan Kościuszko-Chobotowski i krzemieniecki Andrzej Jelo-Kaniowski, początkowo reprezentowali Wielkie Księstwo Litewskie)²³. Podkomorzymi było dziewięciu (trzej przyjechali do Lublina jeszcze jako deputaci litewscy: poseł wołyński, podkomorzy włodzimierski Aleksander Siemaszko oraz posłowie podlascy – podkomorzy mielnicki Kasper Irzykowiec i podkomorzy bielski Teofil Brzozowski)²⁴. Również dziewięciu pełniło godności wojskich (dwóch z byłych ziem Wielkiego Księstwa Litewskiego: Wołynianin Wasyl Hulewicz, wojski włodzimierski i Podlasiain Aleksander Hińcza, wojski mielnicki)²⁵. Stanowiska pisarzy ziemskich piastowało siedmiu (między nimi poseł podlaski Adam Kosiński, pisarz drohicki)²⁶, a chorążych – pięciu (m.in. Mikołaj Bujno z Podlasia, chorąży drohicki i mielnicki)²⁷. Odnotowano po dwóch podsędków²⁸,

²² *Posłowie ziemscy koronni...*, s. 175–191.

²³ Stanisław Bniński, poseł kaliski, sędzia poznański; Hawryło Bokiej-Pieczychwostski, poseł wołyński, sędzia łucki; Stanisław Czarnocki, poseł i sędzia sanocki; Tomasz Dembowski, poseł i sędzia łączycycki; Andrzej Jelo-Kaniowski, poseł wołyński, sędzia krzemieniecki; Bohdan Kościuszko-Chobotowski, poseł wołyński, sędzia włodzimierski; Andrzej Krasieński, poseł i sędzia ciechanowski; Stanisław Dobek Łowczowski, poseł podolski, sędzia kamieniecki; Stanisław Nieździński, poseł i sędzia wyszogrodzki; Walenty Orzechowski, poseł i sędzia przemyski; Dobrogost Potworowski, poseł i sędzia kaliski; Piotr Strzała, poseł krakowski, sędzia oświęcimsko-zatorski; Marcin Szymanowski, poseł rawski i sędzia sochaczewski; Grzegorz Zieliński, poseł i sędzia plocki; Adam Zieleński (Żeleński), poseł lubelski, sędzia łukowski.

²⁴ Teofil Brzozowski, poseł podlaski, podkomorzy bielski; Mikołaj Grzybowski, poseł i podkomorzy warszawski; Kasper Irzykowiec, poseł podlaski, podkomorzy mielnicki; Jan Konarski, poseł i podkomorzy poznański (prawdopodobnie na zakończenie sejmu lub tuż po zamknięciu obrad nominację na podkomorzego poznańskiego otrzymał poseł poznański Jakub Rokossowski, awansowany z podsędką poznańskiego; Jan Konarski dostał kasztelanę międzyrzeczką); Jan Łysakowski, poseł i podkomorzy nurski; Jan Piekarski, poseł i podkomorzy brzeski-kujawski; Aleksander Siemaszko, poseł wołyński, podkomorzy włodzimierski; Mikołaj Sienicki, poseł i podkomorzy chełmski.

²⁵ Jan Ciświcki, poseł i wojski kaliski; Jan Cybulski (Cebulski), poseł i wojski wyszogrodzki; Aleksander Hińcza, poseł podlaski, wojski mielnicki (także starosta łosicki); Wasyl Hulewicz, poseł wołyński, wojski włodzimierski; Leonard Kobylski, poseł i wojski nurski (również starosta nurski); Gabriel Masłowski, poseł i wojski wieluński (też podstarości wieluński); Jan Parys, poseł czerski, wojski warszawski (także sekretarz królewski); Stanisław Szafranec, poseł krakowski, wojski sandomierski; Piotr Śrobski (Szrobski), poseł i wojski dobrzyński.

²⁶ Mikołaj Gaszyński (Gasznicki) vel Wierzchlejski, poseł i pisarz wieluński; Jan Kmita, poseł i pisarz krakowski (również burgrabia krakowski); Adam Kosiński, poseł podlaski, pisarz drohicki (także marszałek gospodarski); Mikołaj Kossobudzki (Kossobucki), poseł i pisarz plocki; Wielisław Ławski, poseł i pisarz wiski; Brykcy Przerembski (Przerębski), poseł i pisarz sieradzki; Jan Strzyż (Strzesz), poseł i pisarz halicki.

²⁷ Mikołaj Bujno (Buyno), poseł podlaski, chorąży drohicki i mielnicki; Maciej Górecki, poseł halicki, chorąży poznański (także pisarz polny i starosta pobiedziński); Mikołaj Jeżowski (Jeżewski), poseł warszawski, chorąży liwski (prawdopodobnie); Paweł Skotnicki, poseł i chorąży halicki; Stanisław Trojan-Rachański, poseł i chorąży bełski.

²⁸ Tomasz Dubrawski, poseł i podsędek halicki; Marcin Mężyński (Mężyński), poseł łomżyński, podsędek zambrowski.

stolników²⁹, cześników³⁰ oraz burgrabiów krakowskich³¹, a także pojedynczych posiadaczy urzędów: skarbnika³², miecznika³³ i podczaszego³⁴. Można wysnuć wniosek, że przeważały godności sądowe (członkowie sądów ziemskich i podkomorzowie), a większość posłów sprawujących urzędy ziemskie reprezentowała w sejmie województwa i powiaty związane z ich funkcjami urzędniczymi.

W izbie poselskiej znalazło się także dziewięciu urzędników grodzkich. Stanowiska podstarościch (surogatów, surogatorów) dzierżyło czterech, a sędziów grodzkich – pięciu. Przynajmniej jeden łączył obie te funkcje³⁵.

Udało się odnaleźć jedynie trzech posłów na pewno posiadających starostwa niegrodowe. Marszałek sejmowy Stanisław Sędziwój Czarnkowski, poseł kaliski, dzierżył tenuty drahimską (woj. poznańskie) i inowłodzką (woj. łęczyckie); Maciej Górecki, poseł halicki, miał starostwo pobiedziskie (woj. kaliskie), a Aleksander Hińcza, poseł podlaski – łosickie (na Podlasiu). Tylko Jan Parys (jednocześnie wojski warszawski) w czasie sejmu cieszył się stanowiskiem sekretarza królewskiego³⁶. Mazowszanin, posługujący z ziemi czerskiej Stanisław Radzimiński, był dworzaninem konnym Zygmunta Augusta, a reprezentant szlachty wiskiej Jan Rakowski – trukczaszem (jednocześnie podstarości wiski)³⁷.

Dwaj posłowie pełnili funkcje, które można określić mianem kościelnych. Stanisław Sędziwój Czarnkowski był komandorem joannitów poznańskich³⁸, a poseł przemyski Stanisław Drohojowski starostą wolborskim, czyli urzędnikiem biskupów kujawskich, do których należał Wolbórz³⁹.

²⁹ Jakub Łysakowski, poseł ciechanowski, stolnik nurski; Walenty Ponętowski, poseł i stolnik łęczycki.

³⁰ Florian Jakacki, poseł i cześnik łomżyński; Jakub Ponętowski, poseł i cześnik łęczycki.

³¹ Marcjan Przyłęcki, poseł i burgrabia krakowski (także sędzia grodzki krakowski); Leonard Strasz, poseł sandomierski, burgrabia krakowski.

³² Wojciech Piekarski, poseł i skarbnik łęczycki.

³³ Andrzej Zborowski, poseł sandomierski, miecznik koronny i krakowski. Godność miecznika koronnego, aż do lat 70. XVI w., była tożsama z miecznikostwem krakowskim, więc jednocześnie był to urząd centralny (nadworny) i ziemski, zob. J. Kurtyka, *Problem identyczności urzędów ziemskich krakowskich i nadwornych w wiekach XIV–XVI* [w:] *Urzędy dworu monarszego dawnej Rzeczypospolitej i państw ościennych*, red. A. Gąsiorowski, R. Skowron, Kraków 1996, s. 49–50.

³⁴ Jan Białoskórski, poseł i podczasz halicki.

³⁵ Wojciech Marszewski, poseł oraz podstarości, burgrabia i sędzia grodzki halicki (występujący z tymi urzędami w 1565 r., prawdopodobnie posiadał je również w 1569); Gabriel Masłowski, poseł i podstarości wieluński (także wojski); Wojciech Niemojewski (Niemojowski), poseł i sędzia grodzki inowrocławski; Marcjan Przyłęcki, poseł i sędzia grodzki krakowski (także burgrabia); Jan Rakowski, poseł i podstarości wiski; Adam Siemuszowski (Siemuszewski), poseł i surogator lwowski (prawdopodobnie); Iwan Sołtan, poseł i sędzia grodzki kijowski (początkowo z Wielkiego Księstwa Litewskiego); Piotr Sułowski (Szulowski), poseł krakowski, sędzia grodzki biecki; Jan Woretko (Worytko), poseł halicki, sędzia grodzki żydaczowski.

³⁶ M. Korolko, *Seminarium Rzeczypospolitej Królestwa Polskiego. Humanisci w kancelarii królewskiej Zygmunta Augusta*, Warszawa 1991, s. 227.

³⁷ M. Ferenc, *Dwór Zygmunta Augusta...*, s. 189.

³⁸ K. Lepszy, *Czarnkowski Stanisław Sędziwój*, PSB, t. 4, Kraków 1938, s. 221–225.

³⁹ S. Bodniak, *Drohojowski Stanisław*, PSB, t. 5, Kraków 1939–1946, s. 388.

Oficerami (rotmistrzami) w polskim wojsku zaciężnym przed sejmem lubelskim było pięciu posłów koronnych: krakowski Stanisław Szafraniec, czerski Stanisław Radziwiński (Radzymiński) oraz bęlscy – Jan Pilecki i Stanisław Żółkiewski⁴⁰. Tylko dwaj: poseł halicki Jan Białoskórski i poseł podolski Krzysztof Krępski, sprawowali stanowiska rotmistrzowskie w 1569 roku⁴¹. Zapewne jako towarzysze lub nawet porucznicy w siłach zaciężnych lub pospolitym ruszeniu służyli także inni. Warto wspomnieć, że reprezentujący Podlasie, a ściślej ziemię mielnicką, Stanisław Raczek (Raczek) w 1567 roku był zapewne rotmistrzem zaciężnej rotty pieszej w wojsku Wielkiego Księstwa Litewskiego, która wchodziła w skład garnizonu twierdzy Lepel⁴².

Na umiejętność dyskutowania i zachowania się w trakcie obrad duży wpływ miało doświadczenie sejmowe. Spośród 95 posłów koronnych przybyłych do Lublina prawdopodobnie 25 to debiutanci (26%), których wybrano pierwszy raz (nie udało się potwierdzić ich uczestnictwa w poprzednich sejmach)⁴³. Oczywiście do tego grona nie należy wliczać wspomnianych wyżej 18 posłów z ziem Wielkiego Księstwa Litewskiego, wcielonych w 1569 roku do Korony, gdyż ci wcześniej nie zasiadali w polskim sejmie.

Dość liczna grupa uczestników sejmów unijnych zaczęła karierę parlamentarną już wcześniej⁴⁴. Z całą pewnością możemy stwierdzić, że doświadczeniem sejmowym mogło się pochwalić 66 posłów z Korony (69%)⁴⁵. Wielu przed 1569 rokiem

⁴⁰ Marcin Kazanowski – rotmistrz jazdy zaciężnej doraźnie w 1563 (200 koni) i 1566 r. (200 koni); Jan Pilecki – rotmistrz jazdy zaciężnej doraźnie w 1563 (300 koni) i 1566 r. (200 koni); Stanisław Radziwiński (Radzymiński) – rotmistrz jazdy zaciężnej doraźnie w 1567 r.; Stanisław Szafraniec – rotmistrz jazdy obrony potocznej w 1557 r. (100 koni) oraz jazdy zaciężnej doraźnie w 1557 i 1561 r. (150 koni); Stanisław Żółkiewski – rotmistrz jazdy obrony potocznej w 1564 (150 koni) i jazdy zaciężnej doraźnie w 1566 r. (200 koni); zob. M. Plewczyński, *Materiały do zagadnienia liczebności i organizacji wojska polskiego w latach 1506–1673*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości” 1990, t. 33, s. 334–343; idem, *Żołnierz obrony potocznej za panowania Zygmunta Augusta. Studia nad zawodem wojskowym w XVI w.*, Warszawa 1985, s. 16, 71, 72, 80, 81, 84, 85, 120, 187, 248, 253, 256, 257, 262, 266, 268, 274, 281, 283, 284.

⁴¹ Jan Białoskórski był rotmistrzem 100-konnej chorągwi jazdy, a Krzysztof Krempecki (Krępski) rotmistrzem liczącej 300 porcji rotty pieszej, obaj w wojsku kwarcianym (obronie potocznej), zob. M. Plewczyński, *Materiały...*, s. 343–344; idem, *Żołnierz...*, s. 49, 65, 84, 85, 125, 129, 153, 189, 218, 221, 226, 248, 256, 259, 263, 280, 283, 285.

⁴² G. Lesmaitis, *LDK samdomoji kariuomenė XV a. pabaigoje–XVI a. antrojoje pusėje*, Vilnius 2010, s. 190.

⁴³ Byli to posłowie: Piotr Bąk (Bąk-Lanckoroński) – podolski; Jan Białoskórski – halicki; Piotr Borecki – lwowski; Łukasz Brzozowski – rawski; Feliks Czaplinski – podolski; Mikołaj Firlej – lubelski; Maciej Górecki – halicki; Bronisław Grabia – rawski; Leonard Kobylski – nurski; Jan (Janusz) Kościelecki – poznański; Łukasz Kretkowski – brzeski-kujawski; Jakub Łysakowski – ciechanowski; Andrzej Noskowski (Trąbski) – zakroczymski; Florian Noskowski (Trąbski) – płocki; Jan Parys – czerski; Jan Piekarski – brzeski-kujawski; Jan Pilecki – bęlski; Stanisław i Brykcy Przerębscy (Przerębscy) – sieradzcy; Stanisław Radziwiński (Radzymiński) – czerski; Marcin Stępowski (Stępkowski) – gostyński; Piotr Śróbski (Szrobski) – dobrzyński; Piotr Widawski – sieradzki; Jan Woretko (Worytko) – halicki; Andrzej Zborowski – sandomierski.

⁴⁴ Zob. *Posłowie ziemscy koronni...*, s. 37–175.

⁴⁵ Stanisław Bniński – 1548, 1553, 1555, 1556/1557, 1562/1563; Piotr Borkowski (Bielski) – 1565; Piotr Broskowski (Broszkowski) – 1567; Jan Ciświcki – 1553, 1566; Jan Cybulski (Cebulski) – 1553, 1562/1563, 1563/1564, 1565; Stanisław Sędziwój Czarnkowski – 1562/1563, 1563/1564, 1564, 1565, 1566,

posłowało kilkakrotnie, a rekordzista poseł chełmski Mikołaj Sienicki aż 10 razy. Dodatkowo zapewne na 7 wcześniejszych sejmach Sienicki był marszałkiem izby⁴⁶. Godność marszałkowską prawdopodobnie dwukrotnie pełnił też przed sejmem lubelskim poseł poznański Rafał Leszczyński⁴⁷. Jak można przypuszczać, najwcześniej zaczęli posłować, reprezentujący w Lublinie województwo poznańskie, Stanisław Bniński⁴⁸ i Wojciech Marszewski⁴⁹, którzy jako delegaci wielkopolscy byli obecni na sejmie piotrkowskim w 1548 roku (31 X–11 XII).

Przynajmniej 8 posłów koronnych z 1569 roku brało już wcześniej udział, w różnym charakterze, w działaniach na rzecz unii i w negocjacjach z Litwinami. Rafał Leszczyński podczas sejmiku warszawskiego 1563/1564 roku, przemawiał w imieniu izby przed królem i senatem w sprawach unijnych⁵⁰. Na tym samym sejm-

1567; Wojciech Sędziwój Czarnkowski – 1562/1563, 1564, 1565, 1566; Stanisław Czarnocki (Czarnecki) – 1562/1563, 1563/1564, 1566; Stanisław Dembiński (Dembiński) – 1563/1564, 1566, 1567; Tomasz Dembowski – 1556/1557, 1558/1559, 1563/1564, 1566, 1567; Stanisław Drohojowski (Drohojewski, Drojewski, Drojowski) – 1562/1563, 1563/1564, 1566; Tomasz Dubrawski – 1567; Mikołaj Gaszyński (Gasznicki) vel Wierzchlejski – 1556/1557, 1562/1563, 1566, 1567; Janusz Grudziński – 1562/1563, 1565; Mikołaj Grzybowski – 1563/1564, 1565, 1566, 1567; Florian Jakacki – 1567; Piotr Jakacki – 1566, 1567; Mikołaj Jeżowski (Jeżewski) – 1562/1563, 1563/1564; Piotr Kaszowski – 1563/1564, 1565, 1566, 1567; Marcin Kazanowski – 1556/1557, 1562/1563, 1567; Jan Kmita – 1564, 1565; Jan Konarski – 1562/1563; Mikołaj Koniecpolski – 1553, 1563/1564; Mikołaj Kossobudzki (Kossobucki) – 1565, 1566, 1567; Andrzej Krasieński – 1553, 1562/1563, 1563/1564, 1565, 1567; Krzysztof Krempski (Krępski) – 1567; Rafał Leszczyński – 1552 (marszałek?), 1555, 1558/1559, 1562/1563 (marszałek), 1563/1564, 1566; Stanisław Dobek Łowczowski – 1566, 1567; Wielisław Ławski – 1563/1564, 1564; Kilian Łukowski – 1563/1564, 1564, 1565, 1566, 1567; Jan Łysakowski – 1556/1557, 1562/1563, 1563/1564, 1564, 1566, 1567; Mikołaj Łysakowski – 1556/1557, 1563/1564, 1564, 1565, 1567; Wojciech Marszewski – 1548, 1555, 1563/1564, 1565, 1567; Gabriel Masłowski – 1563/1564, 1564, 1565; Marcin Mężeński (Mężyński) – 1564, 1566, 1567; Stanisław Niedrwicki (Niedźwiecki, Niedrzwicki) – 1550, 1553, 1564; Wojciech Niemojewski (Niemojowski) – 1567; Stanisław Niezdziński (Niezdziński) – 1563/1564, 1567; Wienieczysław Okuń – 1563/1564, 1564, 1565; Walenty Orzechowski – 1563/1564, 1566, 1567; Wojciech Piekarski – 1556/1557, 1563/1564, 1566; Jakub Ponętowski 1563/1564, 1566, 1567; Walenty Ponętowski – 1566; Dobrogost Potworowski – 1556/1557, 1564, 1565, 1566, 1567; Marcin Przyłęcki – 1563/1564, 1566, 1567; Jan Płaza – 1564, 1565; Jan Rakowski – 1564, 1566; Jakub Rokossowski – 1563/1564, 1566, 1567; Adam Siemuszowski (Siemuszewski) – 1552, 1558/1559, 1562/1563; Stanisław Sierakowski – 1563/1564; Mikołaj Sienicki – 1550 (marszałek?), 1553 (marszałek?), 1555 (marszałek), 1556/1557 (marszałek), 1558/1559 (marszałek), 1562/1563, 1563/1564 (marszałek), 1565 (marszałek), 1566, 1567; Paweł Skotnicki – 1563/1564, 1564, 1565, 1566; Leonard Strasz – 1566, 1567; Piotr Strzała 1565, 1566, 1567; Jan Strzyż (Strzesz) – 1562/1563, 1563/1564; Piotr Sułowski (Szułowski) – 1566, 1567; Stanisław Szafranec – 1556/1557, 1562/1563, 1565; Marcin Szymanowski – 1553, 1562/1563, 1563/1564, 1566; Hieronim Trojan – 1565; Stanisław Trojan-Rachański – 1550, 1562/1563, 1563/1564, 1565, 1566, 1567; Stanisław Wysocki – 1553, 1563/1564, 1565; Stanisław Zaleski 1563/1564, 1565; Michał Zaliwski – 1556/1557, 1565; Adam Zieleński (Żeleński) – 1550, 1553, 1556/1557, 1562/1563, 1563/1564, 1567; Grzegorz Zieliński – 1562/1563; Stanisław Żółkiewski – 1556/1557.

⁴⁶ A. Sucheni-Grabowska, *Sienicki Mikołaj*, PSB, t. 37, Kraków 1996–1997, s. 155–162; W. Konopczyński, *Chronologia sejmów polskich 1493–1793*, Kraków 1948, nr 60.

⁴⁷ M. Сіпайло, *Leszczyński Rafał*, s. 132–135; W. Konopczyński, *Chronologia...*, nr 61.

⁴⁸ K. Lepszy, *Bniński Stanisław*, PSB, t. 2, Kraków 1936, s. 148.

⁴⁹ Red., *Marszewski Wojciech*, PSB, t. 20, Wrocław 1975, s. 76–77.

⁵⁰ *Źródłopisma do dziejów unii*, cz. 2, oddz. 1, wyd. T. Działyński, Poznań 1861, s. 212, 227, 230, 233, 275, 344; M. Сіпайло, *Leszczyński Rafał*, s. 133.

mie Stanisław Sędziwój Czarnkowski i Mikołaj Sienicki (będący wówczas marszałkiem poselskim) zostali wybrani na delegatów polskich na sejm Wielkiego Księstwa Litewskiego w Bielsku⁵¹. Czarnkowski był również powołany z ramienia następnego sejmku piotrkowskiego 1565 roku do komisji mającej odnaleźć dokumenty dotyczące unii polsko-litewskich. Należeli do niej także posłujący później do Lublina: Szymon Szczawiński (Szubski), Mikołaj Grzybowski, Jan Kmita i Stanisław Drohojowski⁵². W trakcie poprzedniego sejmku lubelskiego w 1566 roku w kwestii unii wypowiedział się Paweł Skotnicki⁵³.

Aktywny udział w dyskusji na sejmie unijnym w 1569 roku, potwierdzony wystąpieniami w izbie poselskiej lub senacie odnotowanymi w diariuszach, możemy stwierdzić w przypadku 57 posłów z Korony (60%, licząc jako podstawę 95 posłów z Polski)⁵⁴. Dodatkowo głos w trakcie obrad zabierali 4 posłowie podlascy (już po włączeniu ich województwa do Polski)⁵⁵. Nie licząc marszałka, który siłą rzeczy przemawiał najwięcej, najaktywniejszy był – jak się wydaje – Rafał Leszczyński, wypowiadający się aż 19 razy. Niewiele ustępowali mu: poseł kaliski Dobrogost Potworowski (18 potwierdzonych wystąpień), poseł lwowski Piotr Borecki (17) oraz poseł przemyski Walenty Orzechowski (co najmniej 15). Oczywiście należy pamiętać, że nie wszystkie przypadki aktywności poselskiej zostały wymienione w źródłach. Mimo poruszania wielu tematów większość mówców zajmowała się sprawą unii lub kwestiami z nią związanymi.

Przynajmniej 25 posłów (26%), poza przemówieniami, podejmowało też inne działania dotyczące unii z Litwą. Byli delegowani do prowadzenia negocjacji z przedstawicielami Wielkiego Księstwa, reprezentowali izbę poselską w trakcie debat unijnych w senacie i przed królem, uczestniczyli w pracach senatorsko-poselskiej komisji uzgadniającej projekt unii i sprawdzającej jego zgodność z dawnymi aktami, a także komisji powołanej w celu zredagowania aktu kontumacyjnego. Zajmowali się przywilejami dla Wołynia po jego inkorporacji do Korony. Prawdopodobnie jednym z najaktywniejszych w tym względzie był Mikołaj Sienicki⁵⁶. W delegacji do Zygmunta Augusta wysłanej 19 marca z prośbą o przedstawienie posłom projektu unii uczestniczył Teofil Brzozowski, reprezentujący ziemię bielską na Podlasiu⁵⁷. Aktywność tego typu w innych, pozaunijnych sprawach – według informacji z diariuszy – przejawiało tylko 14 posłów, co świetnie pokazuje pierwszoplanową rolę kwestii zjednoczenia Polski z Litwą na sejmie lubelskim.

Niemal wszyscy posłowie uczestniczący w sejmie 1569 roku podpisali akt unii. Trzej: posłowie liwscy Piotr Broskowski (Broszkowski) i Michał Zaliwski oraz Mi-

⁵¹ *Źródłopisma...*, s. 384; K. Lepszy, *Czarnkowski Stanisław Sędziwój*, s. 221.

⁵² *Dyaryusz sejmku piotrkowskiego 1565, poprzedzony kroniką 1559–1562*, objaśnił W. Chomętowski, Warszawa 1868, s. 81.

⁵³ *Diaryusz sejmku lubelskiego 1566 roku*, oprac. I. Kaniewska, Wrocław 1980, s. 24.

⁵⁴ *Posłowie ziemscy koronni...*, s. 175–191.

⁵⁵ Mikołaj Bujno, poseł drohicki; Aleksander Hińcza, poseł mielnicki; Kasper Irzykowicz, poseł bielski; Adam Kosiński, poseł drohicki; Mikołaj Bujno, poseł drohicki.

⁵⁶ *Posłowie ziemscy koronni...*, s. 175–191.

⁵⁷ *Dnevnik...*, s. 216; *Źródłopisma...*, s. 111.

kołaj Sienicki, zrobili to z zastrzeżeniami, wynikającymi z konieczności przysięgania na Tróję Świętą. Obawy Sienickiego zapewne wynikały z jego antytrynitarskich poglądów. Dwaj Mazowszanie zaś, z nieznanymi do końca powodów – według relacji diariusza – 1 lipca „się bojąc tej przysięgi, uszli z izby i nie przysięgali”. Dzień później zmienili zdanie pod groźbą wyrugowania, przedstawioną im przez marszałka poselskiego w imieniu samego króla⁵⁸. Trudno powiedzieć, dlaczego 10 posłów nie złożyło swych podpisów⁵⁹. Zapewne niektórzy wyjechali wcześniej z sejmu, jak Grzegorz Zieliński (Zieleński)⁶⁰. Niewykluczone też, że zachorowali lub z innych względów nie dopilnowali tej formalności (np. wskutek niedopatrzenia sekretarzy). Zaskakująco dużo wśród nich było Mazowszan, natomiast nie znajdujemy żadnego przedstawiciela ziem wcielonych w Lublinie do Korony, którzy w komplecie podpisali akt unijny.

W przypadku 13 posłów dysponujemy informacjami o działalności podejmowanej z ramienia sejmu po jego zakończeniu. Zostali oni wyznaczeni do komisji lustracyjnych (10)⁶¹ oraz na szafarzy kwarty (3)⁶².

Posiadane dane pozwalają bardzo ostrożnie stwierdzić, że prawdopodobnie 25 posłów ograniczyło swoją działalność parlamentarną tylko do jednego sejmu lubelskiego, a więc nie uczestniczyli oni w żadnym wcześniejszym ani późniejszym sejmie Korony lub Rzeczypospolitej (pomijam posłowania na sejmy Wielkiego Księstwa Litewskiego przed 1569 r.)⁶³. Aż 70 uczestników sejmu 1569 r. z pewnością posłowało także później (62%, przyjmując za podstawę 113 posłów po wcieleniu ziem litewskich)⁶⁴. Marszałek Stanisław Sędziwój Czarnkowski, mimo zawirowań

⁵⁸ *Dnevnik...*, s. 487, 490–491, 722.

⁵⁹ Jan Ciświcki, poseł kaliski; Stanisław Czarnocki (Czarnecki), poseł sanocki; Janusz Grudziński, poseł sieradzki; Mikołaj Jeżowski (Jeżewski), poseł warszawski; Wieńczysław Okuń, poseł sochaczewski; Wojciech Piekarski, poseł łęczycki; Marcin Stępowski (Stępkowski), poseł gostyniński; Mikołaj Szopski, poseł gostyniński; Piotr Śrobski, poseł dobrzyński; Grzegorz Zieliński (Zieleński), poseł plocki.

⁶⁰ R. Zieliński, *Wojewoda plocki Grzegorz Zieliński († 1599)*, „Notatki Plockie” 1957, nr 6, s. 2.

⁶¹ Piotr Borecki; Mikołaj Grzybowski; Piotr Kaszowski; Mikołaj Łysakowski; Gabriel Masłowski; Wojciech Niemojewski (Niemojowski); Jan Pilecki; Jakub Ponętowski; Walenty Ponętowski; Stanisław Wysocki.

⁶² Stanisław Dembiński (Dembieński); Jan Płaza; Dobrogost Potworowski.

⁶³ Piotr Bąk, poseł podolski; Piotr Borecki, poseł lwowski; Teofil Brzozowski, poseł bielski; Mikołaj Bujno (Buyno), poseł drohicki; Feliks Czaplński, poseł podolski; Mikołaj Firlaj, poseł lubelski; Bronisław Grabia, poseł rawski; Wasyl Hulewicz, poseł wołyński; Kasper Irzykiewicz, poseł bielski; Andrzej Jelo-Kaniowski (Kuniewski), poseł wołyński; Łazarz (Olizar) Kierdej-Mylski (Miłski), poseł wołyński; Leonard Kobylski, poseł nurski; Adam Kosiński, poseł drohicki; Łukasz Kościelecki, poseł inowrocławski; Andrzej Noskowski (Trąbski), poseł zakroczymski; Florian Noskowski (Trąbski), poseł plocki; Jan Parys, poseł czerski; Jan Pilecki, poseł bełski; Stanisław (Raczko) Raczek, poseł mielnicki; Aleksander Siemaszko, poseł wołyński; Marcin Stępowski (Stępkowski), poseł gostyniński; Gniewosz Dmitrowicz Strzyżowski, poseł braclawski; Mikołaj Szopski, poseł gostyniński; Piotr Śrobski (Szrobski), poseł dobrzyński; Jan Woretko (Worytko), poseł halicki.

⁶⁴ Jan Białoskórski – 1576; Stanisław Bniński – konwokacja 1574; Hawryło Bokiej-Pieczychwostski – 1570, 1572, koronacyjny 1576; Łukasz Brzozowski – 1570, 1578, 1585; Jan Cybulski (Cebulski) – koronacyjny 1576, 1576/1577, 1578, 1582, 1585; Stanisław Sędziwój Czarnkowski – 1570, 1572, koronacyjny 1574, konwokacja 1574, 1578, 1581, 1582, 1585, 1587, 1592, 1593, 1595, 1596, 1597, 1598, 1600; Wojciech Sędziwój Czarnkowski – koronacyjny 1574; Stanisław Czarnocki (Czarnecki)

politycznych i załamania kariery za panowania Stefana Batorego, był posłem poznańskim jeszcze na sejmie warszawskim w 1600 roku, a w sporządzonym wówczas rejestrze posłów i senatorów został zapisany jako „P. Czarnkowski stary” (w sejmie tym uczestniczył inny przedstawiciel rodziny – Adam Sędziwój Czarnkowski)⁶⁵. Być może widziano w nim wówczas żywego i aktywnego świadka legendarnych wydarzeń, nosiciela tradycji unijnych. Do rangi swoistego symbolu urasta fakt, że słynny mówca Mikołaj Sienicki, wcześniej wielokrotny marszałek sejmowy, po 1569 roku posłował cztery razy, ale już nigdy nie marszałkował (zmarł w 1581 r.). W pewien sposób jest to potwierdzenie tezy, że ruch egzekucyjny, którego Sienicki był jednym z czołowych przedstawicieli, uznał zawarcie unii polsko-litewskiej za swoje

– 1570, konwokacja 1573; Stanisław Dembiński (Dembiński) – 1570, konwokacja 1573, koronacyjny 1574, koronacyjny 1576, 1576/1577; Tomasz Dembowski – 1572, konwokacja 1573, koronacyjny 1576; Stanisław Drohojowski – 1570, 1572, konwokacja 1573, koronacyjny 1574; Tomasz Dubrawski – 1572, konwokacja 1573, 1578; Maciej Górecki – konwokacja 1573, 1582; Janusz Grudziński – 1576/1577; Mikołaj Grzybowski – 1572 (marszałek), konwokacja 1573, 1585; Aleksander Hińcza – 1570; Florian Jakacki – konwokacja 1574; Piotr Jakacki – 1570, 1585, koronacyjny 1587/1588, 1590/1591, 1592, 1593, 1596, 1597, 1598; Piotr Kaszowski – 1572, konwokacja 1573, 1576/1577, 1578, 1582, 1585, konwokacja 1587; Marcin Kazanowski – 1570, 1572; Jan Kmita – 1570, koronacyjny 1574, koronacyjny 1576; Mikołaj Kossobudzki (Kossobucki) – 1572, 1582, 1585; Iwan Koszka – 1572; Jan (Janusz) Kościelecki – 1582, 1589; Bohdan Kościuszko-Chobotowski – 1570; Konrad Kozaryn – 1576/1577; Andrzej Krasieński – 1570, 1572, konwokacja 1573, koronacyjny 1574, 1578, 1582; Krzysztof Krempski (Krępski) – 1570, koronacyjny 1576; Łukasz Kretkowski – 1572, koronacyjny 1574, koronacyjny 1576; Rafał Leszczyński – konwokacja 1573 i 1574, 1578; Wielisław Ławski – 1570, koronacyjny 1574; Jakub Łysakowski – koronacyjny 1574; Mikołaj Łysakowski – 1572; Wojciech Marszewski – 1572 (nieobecny na sejmie); Gabriel Masłowski – 1572, 1578, 1581; Marcin Mężeński (Mężyński) – 1570, 1572, koronacyjny 1576, 1578; Wojciech Niemojewski (Niemojowski) – 1576/1577; Iwan Olizar (Olizar-Wołczkiewicz) – 1574; Walenty Orzechowski – 1572, 1576/1577, 1581, 1582; Jan Piekarski – 1570; Wojciech Piekarski – 1572; Jan Piłza – 1570, 1595; Jakub Ponętowski – 1572, konwokacja 1573, 1581; Walenty Ponętowski – 1572, konwokacja 1573, 1581; Dobrogost Potworowski – 1570, 1572, 1576/1577, 1577; Stanisław Przerembski (Przerębski) – konwokacja 1573, koronacyjny 1576, 1578, 1587/1588, 1589, 1592; Brykcy Przerembski (Przerębski) – 1595; Marcan Przyłęcki – 1570, 1572, koronacyjny 1574; Stanisław Radzimiński (Radzyński) – konwokacja 1573, 1576/1577, 1581; Jan Rakowski – 1578; Jakub Rokossowski – 1570, 1572; Mikołaj Sienicki – 1572, konwokacja 1573, konwokacja 1574, koronacyjny 1576, 1576/1577, 1578; Paweł Skotnicki – 1570, 1572, koronacyjny 1576, 1576/1577, 1582, 1585; Iwan Sołtan – 1572, 1578, 1582; Stanisław Sierakowski – 1572, konwokacja 1573, konwokacja 1574, koronacyjny 1576, 1576/1577, 1581, 1585, 1592; Leonard Strasz – konwokacja 1573, koronacyjny 1574, 1578, 1582, konwokacja 1587; Piotr Strzała – 1570, 1572, konwokacja 1573, koronacyjny 1574, koronacyjny 1576, 1576/1577, 1578, 1579/80, 1581, 1582, konwokacja 1587, koronacyjny 1587/1588, 1590, 1590/1591; Jan Strzyż (Strzesz) – 1572; Stanisław Szafraniec – 1570, koronacyjny 1574, konwokacja 1574, koronacyjny 1576, 1589; Micha Szaszkiewicz-Dolbunowski – 1570, koronacyjny 1574, 1576/1577, 1578; Marcin Szymanowski – 1576/1577, 1578; Hieronim Trojan – konwokacja 1573; Stanisław Trojan-Rachański – 1570, 1572, koronacyjny 1587/1588, 1592; Piotr Widawski – 1570, 1572, 1578, 1582, 1593; Stanisław Wysocki – konwokacja 1573, koronacyjny 1574; Stanisław Zaleski – 1572, 1578; Michał Zaliwski – 1570, 1572, konwokacja 1573, 1578, 1585; Andrzej Zborowski – konwokacja 1573; Grzegorz Zieliński (Zieleński) – koronacyjny 1576; Stanisław Żółkiewski – koronacyjny 1576, 1578.

⁶⁵ *Rejestr senatorów i posłów na sejmie walnym warszawskim 9 lutego–21 marca 1600 r.*, oprac. A. Radaman, M. Ferenc, „Prace Historyczne” (ZNUJ) 2004, z. 131, s. 94; B. Janiszewska-Mincer, *Rzeczpospolita Polska w latach 1600–1603 (Narastanie konfliktu między Zygmuntem III Wazą a stanami)*, Bydgoszcz 1984, s. 43, 51.

największe osiągnięcie, stracił impet i oddał odpowiedzialność za państwo w ręce następnego pokolenia szlacheckich parlamentarzystów, zostawiając sobie rolę doświadczonych i zasłużonych mentorów.

Pojawia się pytanie, czy i w jaki sposób posłowie koronni na sejmie lubelskim, podczas licznych i gorących dyskusji nad nowym kształtem związku Polski z Wielkim Księstwem Litewskim, odwoływali się do dawniejszych unii. Jak je postrzegali i wykorzystywali do realizacji swoich celów politycznych? Polacy stale podkreślali, że związek Korony i Litwy istnieje od dawna i zachowuje ciągłość. Powołując się na konkretne akty i porozumienia, wspominali jednak te, które odpowiadały ich dążeniom do zawarcia unii unitarnej. Taka formuła związku była usilnie lansowana przez stronę polską, szczególnie w izbie poselskiej. Ostatecznie pod wpływem wydarzeń i chyba nieustępliwości Litwinów posłowie wykazali się pewną elastycznością i unia lubelska stała się bliższa rozwiązaniom federacyjnym, choć trudno jednoznacznie określić jej charakter⁶⁶. Być może należy przyjąć, że w Lublinie wypracowano własny, oryginalny model połączenia dwu państw, doskonalony później w praktyce codziennego współistnienia. Mimo że – jak wiemy – unia horodelska z 1413 roku cieszyła się sporą popularnością i rozgłosem⁶⁷, w diariuszach sejmu 1569 roku nie znajdujemy o niej wzmianki. W dyskusjach sejmowych posłowie oraz senatorowie koronni nie odwoływali się wprost do tradycji Horodła. Padła natomiast pojedyncza, dość enigmatyczna informacja o unii wileńsko-radomskiej 1400–1401 roku, a raczej poprzedzających jej zawarcie ustalenia w Grodnie⁶⁸. Bez wątpienia Polacy świadomie unikali powoływania się na porozumienia w taki czy inny sposób wzmacniające samodzielność Wielkiego Księstwa Litewskiego. Podstawą dyskusji dla posłów i senatorów koronnych była zaś tak zwana unia piotrkowsko-mielnicka z 1501 roku, funkcjonująca w Lublinie pod nazwą przywileju króla Aleksandra, która mówiła o scaleniu Polski i Litwy w jeden organizm państwowy⁶⁹. Ogólnie rzecz biorąc, Polacy w 1569 roku dążyli do przyjęcia za podstawę dyskusji starych aktów unijnych, z podpisanymi przez Aleksandra Jagiellończyka na czele. Litwini postulowali z kolei ustalenie nowych zasad relacji obu państw, bez odwoływania się do dawnych, niekorzystnych dla nich postanowień.

Te postawy znajdują wyraz w relacjach z sejmu lubelskiego. Już na samym początku obrad 21 stycznia 1569 roku, podczas spotkania senatorów polskich i litewskich, kasztelan sądecki Hieronim Ossoliński stwierdził, że unia Wielkiego Księstwa Litewskiego z Koroną istnieje i trwa nieprzerwanie od dawna, tylko należy ją poprawić⁷⁰. Podobne zdanie wyraził 26 stycznia, a następnie przedstawiając polskie założenia unii 12 lutego, biskup krakowski Filip Padniewski⁷¹. Najbardziej obrazowo

⁶⁶ W historiografii od lat toczy się dyskusja nad charakterem unii 1569 r., którą jedni badacze uważają za inkorporację, a inni za federację, zob. M. Jučas, *Unia polsko-litewska*, tłum. A. Firewicz, Toruń 2004 s. 267.

⁶⁷ H. Łowmiański, *Polityka Jagiellonów*, Poznań 2006, s. 74.

⁶⁸ *Źródłopisma...*, s. 59.

⁶⁹ *Akta unii Polski z Litwą 1385–1791*, wyd. S. Kutrzeba, W. Semkowicz, Kraków 1932, s. 134–142.

⁷⁰ *Dnevnik...*, s. 13.

⁷¹ *Źródłopisma...*, s. 15f, 40; *Dnevnik...*, s. 57.

i dosadnie koronny program negocjacyjny przedstawił 27 stycznia, podczas wotów senatorskich, wojewoda bełski Andrzej Dembowski, w obecności panów litewskich mówiąc: „Przywilejów się dźrzyżyć, jako chłop pijany płotu i napisać to wszystko, co w przywileju jest, inszemi słowy, ale żeby jedna rzecz była”⁷².

Pamięć i szacunek dla unijnych tradycji, wsparte potrzebami aktualnej polityki, przejawiały się w niemal ciągłych odwołaniach do przodków oraz ich mądrych i sławnych decyzji, które dawno zdecydowały o związku polsko-litewskim. Przypominał o tym w swoich wystąpieniach przywołany już biskup krakowski (21, 24, 26 stycznia; 12, 17 lutego)⁷³. Na „spiski braterskie dawne przodków ich [tj. Litwinów] y nasych” powoływał się Mikołaj Sienicki, przemawiając w imieniu izby do senatorów 16 lutego⁷⁴. Z kolei 21 kwietnia, a więc po potajemnym wyjeździe Litwinów z Lublina, wśród licznych napomknień o przodkach, piętnując postępowanie litewskie, tenże Sienicki utyskiwał: „co przodkowie nassy drogo kupili, teraz się lekko ich [Litwinów] uważaniem targa”⁷⁵. Wcześniej, bo jeszcze 19 lutego, sprzeniewierzenie się przodkom zarzucał Litwinom Stanisław Szafraniec, stwierdzając: „co pod pocziwościami i sumieniem przodkowie ich poprzysięgli dźrzyżyć, pogotowiu spisków tych nowych dźrzyżby nie chcieli”⁷⁶. W dość ciekawym kontekście przywoływał przodków delegowany 16 kwietnia z senatu do izby poselskiej (wraz z dwoma innymi senatorami) wojewoda łęczycki Jan Sierakowski, który wywodził, że dawniej nie można było ostatecznie załatwić sprawy unii, „bo panowie nassi mieli sobie za dziedziczne państwo wielkie Litewskie; a teras mamy czas, kiedy pan nas chce”⁷⁷. Sam Zygmunt August 27 czerwca oświadczył podczas debaty w senacie, że kontynuuje dzieło przodków, a zwracając się do panów litewskich, wyraził radość, „że ten chwalebni akt skonczy sie za mego panowania, czego przodkowie moi, abi tho bili zwiedli, spoiili, uczinicz nie mogli”⁷⁸. Powoływania się na przodków nie unikali też Litwini, jak chociażby kasztelan wileński i starosta żmudzki Jan Chodkiewicz, który 15 czerwca stwierdzał, jakoby to właśnie przodkowie zostawili potomnym unię, umocnioną i utwierdzoną przywilejami. Równocześnie podkreślał, że proces jednoczenia rozpoczęty przez Władysława Jagiełłę moderowano później za Aleksandra⁷⁹. W przeciwieństwie do Polaków Chodkiewicz w tym wypadku starał się wykorzystać historię i niektóre postanowienia z 1501 roku do utrzymania większej odrębności Wielkiego Księstwa. Wśród Koroniarzy panowało zresztą przekonanie (jak można przypuszczać – szczerze) o pełnej zgodzie dawnych Litwinów na unię. Biskup Padniewski mówił (12 lutego) o oddaniu Litwy Polsce przez Jagiełłę „za przyzwoleniem wsitkich panów y rad y stanów inich litewskich, którzy dobrowolnie na tho zezwoliwszy,

⁷² *Źródłopisma...*, s. 17.

⁷³ *Dnevnik...*, s. 11, 17; *Źródłopisma...*, s. 15f, 40.

⁷⁴ *Dnevnik...*, s. 89; *Źródłopisma...*, s. 51.

⁷⁵ *Dnevnik...*, s. 315.

⁷⁶ *Źródłopisma...*, s. 56.

⁷⁷ *Dnevnik...*, s. 301.

⁷⁸ *Ibidem*, s. 474, 484.

⁷⁹ *Ibidem*, s. 425.

sami pothim spyski swemi tego poprawowali⁸⁰. Jego zdaniem chęć do utrzymania oraz pogłębienia związku z Koroną przejawiali też Litwini za czasów Aleksandra Jagiellończyka i Zygmunta I Starego, kiedy to ponoć chcieli sejmować i radzić wspólnie z Polakami⁸¹.

Podczas dyskusji posłowie i senatorowie koronni bardzo chętnie nawiązywali, co rozumiałe, do króla Władysława Jagiełły. Zrobił to już 10 stycznia podczas powitania króla marszałek poselski Stanisław Sędziwój Czarnkowski⁸². On też później po załamaniu się negocjacji 14 kwietnia narzekał, że Polacy od czasów Jagiełły niepotrzebnie odkładają ostateczne zamknięcie sprawy unii⁸³. Najchętniej w izbie i senacie przypomniano o inkorporowaniu Wielkiego Księstwa Litewskiego do Korony przez Jagiełłę⁸⁴. Na drażniące Litwinów podkreślanie oddania Polsce Litwy przez króla Władysława II zrzęcznie odpowiedział Jan Chodkiewicz: „Jeśliśmy darowni ludzie, tedy z nami unii nie potrzeba” (12 lutego)⁸⁵. Akta Jagiełły miały być według propozycji biskupa krakowskiego (wyrażonej 27 stycznia) podstawą rozmów, gdyby przedstawiciele Wielkiego Księstwa stanowczo i uparcie odmawiali negocjacji na podstawie przywilejów króla Aleksandra⁸⁶. Wcześniej biskup przypominał, że próby budowania nowej unii „wedle Jagellowych listów” podjęto podczas sejmku warszawskiego 1563/1564 roku⁸⁷. Do bezpośredniego powołania się na konkretną unijną decyzję Jagiełły doszło 26 stycznia, kiedy to senat koronny przekazał posłom skrypt zawierający uzgodnione wcześniej z królem postulaty izby wyższej dotyczące wstępnych warunków negocjacji z Litwinami. Znalazła się tam niepozorna wzmianka o wystawionym przez króla Władysława 25 grudnia 1400 roku w Grodnie akcie (przy czym w Lublinie nie wymieniono daty, a tylko miejsce), który wraz z dokumentami podpisanymi w 1401 roku osobno przez Witolda i litewskich bojarów w Wilnie (18 stycznia) oraz przez panów polskich w Radomiu (18 marca) stanowił tak zwaną unię wileńsko-radomską. W lubelskim skrypcie stwierdzono mianowicie, że „Jagiello w Grodnie będąc dziedzicem Wielkiego Księstwa Litewskiego, tedy te ziemie wszystkie z bratem swym, który był Xiędzem Litewskim na ten czas, za przyzwoleniem wszystkich Bojarów, Panów, dali, darowali, przywłaszczali, *ut sit unus populus, una Respublica*, i zarazem urzędy sądowe i *dignitates*, jako i na te Stany Korony Polskiej”⁸⁸. Dokument grodzieński Jagiełły zaginął (jego treść znamy z innych pism), niemniej zdecydowana większość historyków interpretuje postanowienia unii wileńsko-radomskiej jako zerwanie z zasadą inkorporacji i zawarcie kompromisu nadającego Litwie status odrębnego państwa⁸⁹. Polacy w Lublinie widzieli to zupełnie

⁸⁰ Ibidem, s. 62–63.

⁸¹ Ibidem, s. 65.

⁸² Ibidem, s. 650.

⁸³ Ibidem, s. 284.

⁸⁴ Ibidem, s. 62–64, 68; *Źródłopisma...*, s. 41–42.

⁸⁵ *Źródłopisma...*, s. 42; *Dnevnik...*, s. 67: „kiedismi są darowani, czos wam po uniey s nami”.

⁸⁶ *Źródłopisma...*, s. 15g.

⁸⁷ *Dnevnik...*, s. 59.

⁸⁸ *Źródłopisma...*, s. 59.

⁸⁹ M. Jučas, op.cit., 134–136; H. Łowmiański, op.cit., s. 69–74.

inaczej, traktując akt z Grodna jako dowód potwierdzający słuszność idei związku unitarnego.

Władysława Jagiełłę przywoływali w 1569 roku także Litwini. 27 stycznia, podczas wspólnego spotkania senatorów oraz posłów polskich i litewskich u króla, Jan Chodkiewicz przyznawał, że związek obu państw zapoczątkował Jagiełło⁹⁰. Później delegaci Wielkiego Księstwa Litewskiego w przedstawionej 19 lutego odpowiedzi na unijne postulaty Polaków potwierdzali dokonanie przez Władysława Jagiełłę inkorporacji Litwy do Korony, ale jednocześnie przypominali, że już w 1448 roku ich przodkowie domagali się, „aby *incorporatia* i *annexatio*, z przywilejów była wyjęta”⁹¹. Dowodzili przy tym niezgodności decyzji Jagiełły z prawem, między innymi kwestionując pełną dziedziczność jego władzy, dodatkowo dzielonej z braćmi⁹².

Litwini zdecydowanie oponowali przeciwko stale podnoszonej przez Polaków koncepcji nieprzerwanego trwania unii opartej na wcieleniu Wielkiego Księstwa do Polski przez króla Władysława. Dla posłów koronnych było to oczywiste i chyba bezdyskusyjne. Wspomniany wyżej Hieronim Ossoliński mówił 21 stycznia, że: „od wieków król Polski w Litwie rozkazuje”⁹³. Biskup kujawski Stanisław Karnkowski podczas wotów senatorskich 27 stycznia apelował, aby nie ustępować delegatom litewskim, tylko tak jak przodkowie trzymać się starych przywilejów, które: „mamy od Panów dziedzicznych ich, którzy nam je incorporowali”⁹⁴. Biskup krakowski Padniewski 12 lutego dowodził, że Jagiełło mianował Witolda wielkim księciem litewskim, ale pod warunkiem że po jego śmierci Litwa zostanie oddana Polsce⁹⁵. Niewykluczone, że nawiązywał swoją wypowiedź do niektórych fragmentów aktów horodelskich z 1413 roku⁹⁶. Wreszcie w przedstawionym 12 lutego panom litewskim i polskim projekcie unii (*Script uniei*) znalazł się ustęp: „Korona Polska a Wielkie Xięstwo Litewskie iest iedno, nierozne, a nierozdzielne czialo, według dawney *incorporatiti*”⁹⁷.

Posłowie i senatorowie koronni z głębokim przekonaniem wyrażali opinię, jakoby od czasów Jagiełły wszyscy władcy litewscy podlegali królom polskim. Wspominał o tym na samym początku sejmu marszałek Czarnkowski w przywoływanej już mowie ogłoszonej na powitanie króla⁹⁸. Sędzia przemyski Walenty Orzechowski, przemawiając 7 lutego w senacie, twierdził, że „xięzatha wsitkie tedy tho xięstwo dzierzeli, jako Witult, Sigmunt y ynny za zwierzchnosczią kroliow polskich”⁹⁹. Odpowiadający mu w imieniu senatorów biskup Padniewski w pełni podzielał to zdanie¹⁰⁰. Powtórzył je zresztą później (12 lutego) w rozszerzonej formie, przemawiając

⁹⁰ *Źródłopisma...*, s. 15f.

⁹¹ Ibidem, s. 47 (z datą 15 lutego); *Dnevnik...*, s. 79.

⁹² *Źródłopisma...*, s. 49; *Dnevnik...*, s. 81–82.

⁹³ *Dnevnik...*, s. 13.

⁹⁴ *Źródłopisma...*, s. 15g.

⁹⁵ *Dnevnik...*, s. 63; *Źródłopisma...*, s. 41.

⁹⁶ *Akta unii...*, s. 50; M. Jučas, op.cit., s. 136–137; H. Łowmiański, op.cit., s. 75–76.

⁹⁷ *Dnevnik...*, s. 69.

⁹⁸ Ibidem, s. 652; *Źródłopisma...*, s. 11–12.

⁹⁹ *Dnevnik...*, s. 28.

¹⁰⁰ Ibidem, s. 29.

do Litwinów i wyluszczać im krótką historię zależności litewskich władców od polskich: *Zatimże ziednoczeniem tedy iuż y Witold bil dan na Xiestwo Litewskie od Jagella i po nim zassie Sigmunt, na czo są listhi dostateczne od dwu tich xiążath, ktorimi to zeznawaią y potim zasie od Wladislawa bil tez poslan Kazimirz na Xiestwo Litewskie, az do Alexandra przislo, ktorego tez bil Kazimierz za ziwota poslal na Xiestwo Litewskie za przyzwoleniem spolnem rad koronnych y Wielkiego X. Litewskiego*¹⁰¹. Oficjalny charakter wystąpienia Padniewskiego, mówiącego w imieniu wszystkich senatorów i posłów koronnych, świetnie pokazuje, jakie poglądy na wspólną unijną przeszłość mieli zgromadzeni w Lublinie Polacy.

Obie strony dostrzegały zalety dawnych unii. Tenże biskup krakowski wcześniej (21 stycznia) wobec tych samych delegatów litewskich przypominał pożytki zjednoczenia, dzięki któremu oba państwa były groźne dla wszystkich nieprzyjaciół¹⁰². Odpowiadając mu, kanclerz i wojewoda wileński Mikołaj Radziwiłł „Rudy” deklarował, że tak jak przodkowie Litwinów rozumieli potrzebę związku z Polską, tak obecnie oni również widzą korzyści płynące z zawarcia unii¹⁰³. Cztery dni później (25 stycznia) Radziwiłł „wyznawał też dobrodziejstwa od Korony Księstwu Litewskiemu, jako wiarę, *spem* [nadzieję] *et charitatem* [miłość]”¹⁰⁴. W cytowanym już, zgłoszonym przez Polaków *Scripcie uniei* znajdujemy z kolei zdanie: „Zednoczenie wielką sławę y pozytek oboiemu narodowi przynossilo”¹⁰⁵. Podnoszono też ofiarności dla sojusznika i wspominano wspólnie przelewaną krew¹⁰⁶.

BIBLIOGRAFIA

- Akta unii Polski z Litwą 1385–1791*, wyd. S. Kutrzeba, W. Semkowicz, Kraków 1932.
 Bodniak S., *Drohojowski Stanisław*, PSB, t. 5, Kraków 1939–1946.
 Bodniak S., *Mikołaj Rej na sejmach*, „Pamiętnik Literacki” 1928, R. 25.
Diariusz sejmu lubelskiego 1566 roku, oprac. I. Kaniewska, Wrocław 1980.
Dnevnik lublinskago sejma 1569 goda, izd. M.O. Kojalovič, St. Petersburg 1869.
Dyaryusz sejmu piotrkowskiego 1565, poprzedzony kroniką 1559–1562, objaśnił W. Cho-
 mętowski, Warszawa 1868.
 Ferenc M., *Dwór Zygmunta Augusta. Organizacja i ludzie*, Kraków 1998.
 Ferenc M., *Działalność sejmowa Mikołaja Reja* [w:] *Mikołaj Rej z Nagłowic w pięćsetlet-
 nią rocznicę urodzin*, red. W. Kowalski, Kielce 2005.
 Janiszewska-Mincer A., *Rzeczpospolita Polska w latach 1600–1603 (Narastanie kon-
 fliktu między Zygmuntem III Wazą a stanami)*, Bydgoszcz 1984.
 Jučas M., *Unia polsko-litewska*, tłum. A. Firewicz, Toruń 2004.

¹⁰¹ *Dnevnik...*, s. 64; *Źródlopisma...*, s. 41–42 (w nieco innym brzmieniu).

¹⁰² *Dnevnik...*, s. 11.

¹⁰³ *Ibidem*, s. 12.

¹⁰⁴ *Źródlopisma...*, s. 15e.

¹⁰⁵ *Dnevnik...*, s. 69.

¹⁰⁶ *Dnevnik...*, s. 27; *Źródlopisma...*, s. 15f.

- Kaniewska I., *Małopolska reprezentacja sejmowa za czasów Zygmunta Augusta 1548–1572*, Kraków 1974.
- Kaniewska I., *Strzala Piotr*, PSB, t. 44, Kraków 2007.
- Kolankowski L., *Posłowie sejmów koronnych Zygmunta Augusta*, „Reformacja w Polsce” 1928, t. 5, s. 121–138.
- Konopczyński W., *Chronologia sejmów polskich 1493–1793*, Kraków 1948.
- Korolko M., *Seminarium Rzeczypospolitej Królestwa Polskiego. Humanisci w kancelarii królewskiej Zygmunta Augusta*, Warszawa 1991.
- Kurtyka J., *Problem identyczności urzędów ziemskich krakowskich i nadwornych w wiekach XIV–XVI* [w:] *Urzędy dworu monarszego dawnej Rzeczypospolitej i państw ościennych*, red. A. Gąsiorowski, R. Skowron, Kraków 1996.
- Lepszy K., *Bniński Stanisław*, PSB, t. 2, Kraków 1936.
- Lepszy K., *Czarnkowski Stanisław Sędziwój*, PSB, t. 4, Kraków 1938.
- Lepszy K., *Firlej Mikołaj*, PSB, t. 7, Kraków 1948–1958.
- Lesmaitis G., *LDK samdomoži kariuomenė XV a. pabaigoje–XVI a. antrojoje pusėje*, Vilnius 2010.
- Lulewicz H., *Gniewów o unię ciąg dalszy. Stosunki polsko-litewskie w latach 1569–1588*, Warszawa 2002.
- Lustracja dóbr królewskich województwa mazowieckiego 1565*, wyd. P. Gieysztorowa, cz. 3, Warszawa 1968.
- Łowmiański H., *Polityka Jagiellonów*, Poznań 2006.
- Paprocki B., *Herby rycerstwa polskiego*, wyd. K. Turowicz, Kraków 1858.
- Plewczyński M., *Materiały do zagadnienia liczebności i organizacji wojska polskiego w latach 1506–1673*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości” 1990, t. 33, s. 334–343.
- Plewczyński M., *Żołnierz obrony potocznej za panowania Zygmunta Augusta. Studia nad zawodem wojskowym w XVI w.*, Warszawa 1985.
- Posłowie ziemscy koronni 1493–1600*, oprac. W. Uruszczyk, I. Kaniewska, M. Ferenc, J. Byliński, red. I. Kaniewska, Warszawa 2013.
- Red., *Marszewski Wojciech*, PSB, t. 20, Wrocław 1975.
- Rejestr senatorów i posłów na sejmie walnym warszawskim 9 lutego–21 marca 1600 r.*, oprac. A. Radaman, M. Ferenc, „Prace Historyczne” (ZNUJ) 2004, z. 131.
- Sipayłło M., *Leszczyński Rafał*, PSB, t. 17, Wrocław 1972.
- Sucheni-Grabowska A., *Sienicki Mikołaj*, PSB, t. 37, Warszawa 1996–1997.
- Urzednicy centralni i dostojnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII w. Spisy*, oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, Kórnik 1994.
- Urzednicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII w. Spisy*, oprac. K. Chłapowski, S. Ciara, Ł. Kądziała, T. Nowakowski, E. Opaliński, G. Rutkowska, T. Zielińska, Kórnik 1992.
- Urzednicy kujawscy i dobrzyńscy XVI–XVIII w. Spisy*, oprac. K. Mikulski, W. Stanek, przy współudziale Z. Górskiego, R. Kabacińskiego, Kórnik 1990.
- Urzednicy województwa belskiego i ziemi chełmskiej XIV–XVIII w. Spisy*, oprac. H. Gmitek, R. Szczygieł, Kórnik 1992.
- Urzednicy województwa sandomierskiego XVI–XVIII w. Spisy*, oprac. K. Chłapowski, A. Falniowska-Gradowska, Kórnik 1993.
- Volumina Legum*, t. 2, wyd. J. Ohryzko, St. Petersburg 1859.
- Zieliński R., *Wojewoda płocki Grzegorz Zieliński († 1599)*, „Notatki Płockie” 1957, nr 6.
- Źródłopisma do dziejów unii*, cz. 2, oddz. 1, wyd. T. Działyński, Poznań 1861.